

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

ISSN: 2992-9083

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI

VOL. 3 / ISS:5 (2026)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN

СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

TDIU, Islom Karimov 49, 100066, Toshkent

<https://insurance.tsue.uz>

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, i.f.d. prof.).
2. Fayziyev Orifjon Olimovich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktor o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (O‘zbekinvest eksport-import sug‘urta kompaniyasi AJ Bosh direktori, i.f.d. prof.).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d., prof.).
5. Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d. prof.).
6. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich (TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi direktori).
7. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari Uyushmasi Kengash raisi).
8. Qo‘ldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida professori, i.f.d., Bosh muharrir).
9. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasida mudiri, i.f.d. prof.).
10. Shennayev Xo‘jayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida mudiri, DSc, prof.).
11. Boyev Habibullo Ismoilovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, i.f.d.).
12. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, i.f.d.).
13. Merident Randles (FSA, MAAA. Prinsipal & Consulting Actuary. Senior Consultant, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
14. Ong Xie (FIA, FSAS. Program Manager, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Pronouns: She/Her).
15. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasida professori, i.f.d.).
16. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU magistratura dekan muovini, i.f.d.).
17. Maxmudov Akbar Abduxamidovich (Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti rektori, PhD, dotsent).
18. Axrorov Zarif Oripovich (TDIU Samarqand filiali “Moliya, soliq va bank ishi” kafedrasida mudiri, i.f.d., dotsent).
19. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i, i.f.n. dots.).
20. Raxmatullayev Botirjon Abduxamidovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti. Akademik faoliyat bo‘yicha prorektor PhD, dotsent).
21. Musaxonzoda Ikromjon Sobirxon o‘g‘li (TMC institute “Milliy ta’lim yo‘nalishlari akademik faoliyat va ilmiy ishlar” bo‘yicha prorektor, PhD).
22. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Besh tashabbus markazi bo‘lim boshlig‘i, PhD).
23. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU magistratura dekan muovini, PhD, dots.).
24. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida professor v.b., i.f.n.).
25. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD. Tahririyat kengashi kotibi).
26. Agzamov Avazxon Talgatovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, PhD).
27. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
28. Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida dotsenti, PhD).
29. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (“Ma‘mun” universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, PhD).
30. Abduturapova Dildora Farxodjon qizi (“Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish” bo‘limi bosh mutaxassisi, PhD).
31. Abdusattarova Dildora Baxodirovna (TDIU “Soliq va soliqqa tortish kafedrasida” dotsenti).
32. Nosirov Jasur Tursunpulotovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Akademik faoliyat va registrator” departamenti rahbari, PhD, dotsent).
33. Adilova Gulnur Jorabayevna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD.).
34. Malikova Dilrabo Mo‘minovna, (TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida dotsenti, PhD).
35. Bobomurotova Manzura Panji qizi (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida assistenti, PhD).

№	MUNDARIJA	Page
1.	YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH VA ATMOSFERAGA CHIQUVCHILIK CO₂ EMISSIYASI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK <i>Xoshimov P.Z, Egamnazarova G.Sh</i>	4
2.	YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIIY MAISHIIY CHIQINDILARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: XORAZM VILOYATI MISOLIDA EMPIRIK TAHLIL <i>Djumabayeva Shaira Xalillayevna, Jumaniyozov Farxodjon Rajapboy o'g'li</i>	8
3	TOSHKENT MINTAQASIGA XOS AGROTURIZM RESURSLARI HAMDA INFRATUZILMA HOLATI VA BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI <i>Shodiyeva Nafosat Hamza qizi</i>	14
4	RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: ASOSIY XUSUSIYATLARI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA IMKONIYATLARI <i>Shadmanov Zuhridin Zokirxodjayevich</i>	18
5	TIJORAT BANKLARDA ISHLAB CHIQISHDA FOYIZ XAVFLARINI BOSHQARISHINI MUSTAHKAMLASH <i>Seitnazarov Daniyar Baxadirovich</i>	22
6	УЛУЧШЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ВНЕДРЕНИЯ ВОДОЭКОНОМИЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПОГИСТАН <i>Сейтназаров Бахадир Муратбаевич</i>	26
7	KORXONALAR MOLIYAVIIY FAOLIYATI OPERATSIYALARINI TASNIFLASHNING TAKOMILLASHTIRILGAN KONSEPTUAL MODEL: MILLIY VA XALQARO YONDASHUVLAR UYG'UNLIGI <i>Umarova Shahnoza</i>	30
8	TRANSPORT INFRATUZILMASINING RIVOJLANISHINING XORIJIY TAJRIBASI <i>Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi</i>	31
9	SHAXSIY SUG'URTA TURLARINI RIVOJLANTIRISHNING ILG'OR XORIY TAJRIBASI <i>Isayeva Xolbib Boboqulovna</i>	34
10	TIBBIY SUG'URTANING KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHGA TA'SIRI <i>Yusupov Akbar Haydarovich</i>	39
11	MOL-MULK SUG'URTASIDA RISKLARNI BAHOLASH VA ANDERRAYTING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Tuxtarova Maftuna Yo'ldashboy qizi</i>	44
12	TURAR-JOY KO'CHMAS MULKINI GEDONIK MODELLASHTIRISHDA FUNKSIONAL SHAKL TANLOVI <i>Xushvaqtoy Jasur Shuhrat o'g'li</i>	49
13	HUDUDIIY INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XALQARO "YASHIL" STANDARTLAR TIZIMI <i>Salomov Abdusalom Ismatovich</i>	54
14	MILLIY TURIZM XIZMATLARI BOZORIDA INVESTITSION FAOLLIKNI OSHIRISHGA QARATILGAN DAVLAT SUBSIDIALASH TIZIMI SAMARADORLIGI <i>Abdurazakov Shavkat Shokirdjanovich</i>	57
15	O'ZBEKISTONDA HUDUDIIY INVESTITSIYA SIYOSATINING IQTISODIY-INSTITUTSIONAL TAHLILI VA NATIJADORLIK MODEL (FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA) <i>Xudayberganov Soxibnazar Kimyanazarovich</i>	62
16	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TOVARLAR EKSPORTI TARKIBINING IQTISODIY VA TEXNOLOGIK TASNIFLAGICHLAR ASOSIDA STATISTIK TAHLILI <i>Norkulov Shavkat Shakarbayevich</i>	66
17	STRATEGIK MOLIYAVIIY HISOB TIZIMINI JORIY ETISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI, KO'RSATKICHLARI VA USULLARI <i>Umarova Shaxlo Abduvaliyevna</i>	70
18	OLIY TA'LIM MUASSASALARI MOLIYAVIIY MUSTAQILLIGI SHAROITIDA FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING INTEGRAL YONDASHUVI <i>Adizov Bobir Baxtiyorovich</i>	77
19	AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDA KICHIK BIZNESNING IQTISODIY SAMARADORLIGI <i>Qurbanov Ulug'bek Erkinovich</i>	80
20	ILMIY ISHLANMALARNI TIJORATLASHTIRISHNI BOSHQARISHNING NAZARIY-METODOLOGIK YONDASHUVLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Ergashev Rustam Rajabovich</i>	84

21	TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNI ERTA ANIQLASH VA MONITORING QILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Djamalov G'ofir Oribjanovich</i>	88
22	O'ZBEKISTONDA ILMIY ISHLANMALARNI TIJORATLASHTIRISH TIZIMINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA NATIJADORLIK MUAMMOLARI <i>Ergashev Rustam Rajabovich</i>	93
23	O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARI FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNING INSTITUTIONAL MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI <i>Vaxabov Bobur Alisherovich</i>	97
24	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BANK FAOLIYATI TRANSFORMATSIYASI VA INSON RESURLARI SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISH <i>Salamov Islom Tashqazaqovich</i>	102
25	O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARINING ISLOMIY "DARCHA" OCHISHGA TAYYORLIGINI BAHOLASH: 100 BALLIK INTEGRALLASHGAN INDEKS METODIKASI <i>Kuldashev Jahongir Kamariddinovich</i>	105

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARINING ISLOMIY "DARCHA" OCHISHGA TAYYORLIGINI BAHOLASH: 100 BALLIK INTEGRALLASHGAN INDEKS METODIKASI

Kuldashev Jahongir Kamariddinovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

JEL tasnifi: G21, G28, Z12.

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston tijorat banklarining islomiy "darcha" ochishga institutsional va operatsion tayyorligini baholash uchun 100 ballik integrallashgan indeks metodikasi taklif etiladi. Metodika 2026-yilda shakllangan milliy huquqiy talablar, Islomiy moliyaviy xizmatlar kengashi (IFSB), Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) hamda xorijiy nazorat amaliyotining qiyosiy kontent-tahliliga asoslangan. Indeks yettita blokni qamrab oladi: korporativ qaror va litsenziyalash, shariat boshqaruvi, alohida hisob va axborot tizimlari, mahsulotlar va biznes-reja, risklarni boshqarish, kadrlar salohiyati, mijozlarni himoya qilish. Umumiy ball yuqori bo'lsa ham majburiy litsenziya talablaridan biri bajarilmagan holatda bankni "ishga tushirishga tayyor" deb baholashga yo'l qo'ymaydigan kritik mezonlar qoidasi ishlab chiqildi. Taklif etilgan indeks banklarga litsenziya arizasidan oldin bo'shliqlarni aniqlash, ustuvor xarajatlarni rejalashtirish va tayyorgarlik dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: islomiy bank, islomiy darcha, tayyorgarlik indeksi, shariat boshqaruvi, alohida hisob, litsenziyalash, bank riski, iste'molchilar huquqi.

Abstract: This article proposes a 100-point integrated index for assessing the institutional and operational readiness of Uzbek commercial banks to open an Islamic window. The methodology is based on a comparative content analysis of Uzbekistan's 2026 legal requirements, IFSB and AAOIFI standards, and selected international supervisory practices. The index comprises seven blocks: corporate decision-making and licensing, Shariah governance, segregated accounting and information systems, products and business planning, risk management, human capital, and customer protection. A critical-criteria rule is introduced: a high aggregate score cannot classify a bank as launch-ready when any mandatory licensing condition remains unmet. The proposed tool supports pre-application self-assessment, gap identification, investment prioritisation and monitoring of implementation progress. It is a research and management instrument and does not replace the regulator's formal licensing decision.

Keywords: Islamic banking, Islamic window, readiness index, Shariah governance, fund segregation, licensing, bank risk, consumer protection.

Абстрактный: В статье предложена методика 100-балльного интегрального индекса для оценки институциональной и операционной готовности коммерческих банков Узбекистана к открытию исламского «окна». Методика основана на сравнительном контент-анализе национальных правовых требований 2026 года, стандартов IFSB и AAOIFI, а также зарубежной надзорной практики. Индекс объединяет семь блоков: корпоративное решение и лицензирование, шариатское управление, раздельный учет и информационные системы, продукты и бизнес-план, управление рисками, кадровый потенциал, защита клиентов. Введено правило критических критериев: высокий итоговый балл не позволяет признать банк готовым к запуску, если не выполнено хотя бы одно обязательное лицензионное условие. Индекс предназначен для предварительной самооценки, выявления разрывов и планирования внедрения, а не для замены официального решения органа банковского надзора.

Ключевые слова: исламский банкинг, исламское окно, индекс готовности, шариатское управление, раздельный учет, лицензирование, банковский риск, защита потребителей.

Kirish (Введение/Introduction).

Jahon islomiy moliya tizimi bank, kapital bozori va takaful segmentlarining parallel kengayishi bilan yangi bosqichga kirdi. IFSB ma'lumotiga ko'ra, global islomiy moliyaviy xizmatlar aktivlari 2025-yilda qariyb 4,4 trln AQSh dollariga yetgan [6]. Mazkur o'sish yangi bozorlar uchun qo'shimcha moliyaviy resurs manbaini yaratadi, biroq islomiy mahsulotni an'anaviy bank ichida shunchaki yangi savdo yo'nalishi sifatida ishga tushirish yetarli emas. Shariatga muvofiqlik, mablag'larning ajratilishi, alohida hisob, mahsulotni tasdiqlash, foydani taqsimlash va ichki auditning uzluksiz zanjiri ta'minlanmasa, huquqiy, reputatsion hamda operatsion xatarlar bir vaqtda yuzaga keladi.

O'zbekistonda 2026-yil islomiy bank faoliyatini amaliy joriy etish nuqtayi nazaridan burilish davri bo'ldi. 2026-yil 27-martdagi O'RQ-1126-son Qonun bilan banklarda islomiy moliya kengashini shakllantirish, uning vakolatlari va hisobdorligiga oid normalar belgilandi [1]. 2026-yil 17-iyulda ro'yxatdan o'tkazilgan 3252-7-son o'zgartirish esa mavjud tijorat banki tomonidan islomiy bank faoliyatiga doir litsenziya olish uchun topshiriladigan hujjatlar va tashkiliy shartlarni aniqlashtirdi [2]. Prezident huzuridagi taqdimotda 2026-yilda kamida bitta bankda islomiy "darcha" tashkil etish, 2026-2030-yillarda ikki

islomiy bankni ishga tushirish hamda yangi investitsiya va omonat resurslarini jalb qilish vazifalari qayd etildi [3].

Huquqiy asosning paydo bo'lishi barcha banklarning operatsion jihatdan bir xil darajada tayyorligini anglatmaydi. Bitta bankda shariat boshqaruvi shakllangan bo'lishi mumkin, biroq asosiy bank tizimi alohida hisobni yuritishga tayyor bo'lmashligi ehtimol. Boshqa bankda mahsulot konsepsiyasi mavjud bo'lsa-da, uch yillik moliyaviy model, ichki shariat auditi yoki xodimlar kompetensiyasi yetishmasligi mumkin. Demak, "litsenziya talablari mavjudmi?" degan savol bilan bir qatorda "bank ularni qay darajada hujjatlashtirdi, joriy etdi va sinovdan o'tkazdi?" degan savolga o'lchanadigan javob zarur.

Tadqiqotning maqsadi - O'zbekiston tijorat banklarining islomiy "darcha" ochishga tayyorligini oldindan baholashga xizmat qiluvchi 100 ballik integrallashgan indeks metodikasini ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun milliy va xalqaro talablar tizimlashtiriladi, baholash bloklari va og'irliklari asoslanadi, dalilga tayangan ball berish algoritmi hamda kritik mezonlar qoidasi taklif etiladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi huquqiy va standart talablardan bank darajasida foydalanish mumkin bo'lgan, tekshiriladigan va davriy taqqoslanadigan boshqaruv instrumentiga o'tish mexanizmini ishlab chiqishda namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi (Обзор литературы/Literature review)

Islomiy bank boshqaruvi bo'yicha adabiyotlarda shariat nazorati odatiy korporativ boshqaruvning qo'shimcha elementi emas, balki qaror qabul qilish, mahsulotni tasdiqlash, risk nazorati va axborotni oshkor etishni bog'lovchi alohida boshqaruv qatlamidir. Bukhari, Awan va Ahmed Pokiston misolida to'liq islomiy banklar bilan an'anaviy banklardagi islomiy darchalarni taqqoslab, shariat kengashi, audit, shaffoflik va manfaatdor tomonlar oldidagi hisobdorlik darchalar uchun ham muhimligini ko'rsatgan [11]. Mollah va boshqalar 14 mamlakat banklari asosida boshqaruv tuzilmasi, risk olish va natijadorlik o'rtaidagi bog'liqlikni aniqlagan [12]. Bu xulosalar tayyorgarlikni faqat mahsulot soni yoki rejalashtirilgan daromad bilan baholash yetarli emasligini anglatadi.

Xalqaro standartlar tayyorgarlikning mazmunini yanada aniq belgilaydi. IFSB-31 standarti nazorat organlari uchun shariat boshqaruvi samarali nazorat qilish, litsenziyalash va mutanosib qo'llash tamoyillarini belgilaydi [7]. AAOIFI boshqaruv standartlari tarkibida shariat boshqaruvi konsepsiyasi, shariatga muvofiqlik funksiyasi, ichki shariat auditi, shariat kengashi vakolatlari hamda aynan islomiy moliya darchalariga tatbiq etish masalalari yoritilgan [8]. Bank Negara Malaysia hujjati esa kengash, shariat qo'mitasi, yuqori rahbariyat va nazorat funksiyalarining vazifalarini biznes va risk strategiyasi bilan bog'laydi [9].

Markaziy Osiyo uchun ishlab chiqilgan amaliy yo'l xaritalarida ham boshqaruvni mahsulotdan oldin yaratish tamoyili ustuvor. AIFC hisobotida mustaqil shariat kengashi, "uch himoya chizig'i", alohida hisob registrlari, mablag'larni ajratish, malakali kadrlar, oshkoralik va axborot tizimlarini bosqichma-bosqich tayyorlash tavsiya etiladi [10]. Jahon bankining yangi yurisdiksiyalarda islomiy moliyani rivojlantirish bo'yicha tahlili ham nazorat organlari va moliya tashkilotlari salohiyatini oshirish, bozor xabardorligini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi [14]. Biroq mavjud adabiyotlarda O'zbekistonning 2026-yilgi litsenziya talablarini yagona bank tayyorgarligi shkalasiga aylantiruvchi amaliy indeks yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ushbu maqola mazkur bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Методы/Methods)

Tadqiqot normativ-qiyosiy kontent-tahlil, mezonlarni guruhlash va ekspertga tayyor og'irliklash yondashuviga asoslanadi. Birinchi bosqichda O'RQ-1126-son Qonun va 3252-7-son nizomdagi majburiy talablar ajratib olindi. Ikkinchi bosqichda ular IFSB, AAOIFI, Bank Negara Malaysia hamda AIFC tavsiyalari bilan funksional jihatdan moslashtirildi. Uchinchi bosqichda takrorlanuvchi talablar yettita boshqaruv blokiga birlashtirildi. To'rtinchi bosqichda litsenziya uchun zarur bo'lgan va bajarilmasligi bank faoliyatini boshlashga to'sqinlik qiladigan mezonlar "kritik" toifaga ajratildi.

Og'irliklar huquqiy majburiylik, shariatga nomuvofiqlik xavfi, operatsion uzluksizlik va mijoz mablag'lariga ta'sir darajasi bo'yicha mualliflik tanqidiylik matritsasi asosida taqsimlandi. Shariat boshqaruviga 20 ball berildi, chunki u mahsulot va shartnomani tasdiqlashdan tortib, nomuvofiqlik holatini aniqlash hamda tuzatishgacha bo'lgan butun siklni qamrab oladi. Korporativ-litsenziya, hisob va IT, mahsulot-biznes reja hamda risk bloklariga 15 ball dan ajratildi. Kadrlar va iste'molchilarni himoya qilish bloklariga 10 ball dan berildi. Ushbu og'irliklar pilot baholashdan keyin Delphi usuli yoki analitik iyerarxiya jarayoni (AHP) orqali empirik aniqlashtirilishi mumkin.

1-jadval.**Milliy va xalqaro talablarning indeks bloklariga mosligi**

Talab manbai	Asosiy mazmun	Indeksda aks etishi	Baholash dalili
O'RQ-1126	Islomiy moliya kengashi, kamida uch a'zo, vakolat va yillik hisobot	Shariat boshqaruvi	Kengash nizomi, bayonnoma, hisobot

Talab manbai	Asosiy mazmun	Indeksda aks etishi	Baholash dalili
3252-7-son nizom	Qaror, maxsus bo'linma, ichki audit, mas'ul rahbar, 3 yillik biznes-reja, alohida hisob va AT	1-6-bloklar va kritik mezonlar	Tasdiqlangan hujjat, tizim sinovi, shtat
IFSB-31	Nazorat, mutanosiblik, litsenziyalash va shariat boshqaruvi samaradorligi	Shariat boshqaruvi va risk	Nazorat xaritasi, muvofiqlik hisoboti
AAOIFI GS	Shariat kengashi, muvofiqlik, ichki shariat auditi va darchalarga tatbiq	Shariat boshqaruvi	Mahsulot xulosasi, audit dasturi
BNM va AIFC	Rol va javobgarliklar, uch himoya chizig'i, mablag'larni ajratish, kadrlar va oshkoralik	Hisob-IT, risk, kadrlar, mijoz	Registr, test, trening, oshkor etish shakli

Manba: muallif tomonidan [1], [2], [7]-[10] asosida tuzilgan.

Islomiy darcha tayyorgarlik indeksini shakllantirish

Taklif etilayotgan ko'rsatkich "Islomiy darcha tayyorgarlik indeksi" (IDTI) deb nomlanadi. U bankning bir sanadagi holatini 0 dan 100 ballgacha baholaydi. Indeksning vazifasi banklarni ommaviy reytinglash emas, balki har bir bank ichida bajarilmagan ishlarni ko'rish, ularning kritikligini aniqlash va loyiha resurslarini ustuvor yo'naltirishdir. Shu sababli har bir ball og'zaki xulosaga emas, tekshiriladigan dalilga - tasdiqlangan hujjat, kengash bayonnoma, tizim sinovi protokoli, o'quv sertifikat, audit hisoboti yoki mijozga beriladigan standart shaklga tayanishi kerak.

j-bank uchun umumiy indeks quyidagicha hisoblanadi:

$$IDTI_j = \sum_{k=1}^7 w_k \cdot B_{jk}, \quad \sum_{k=1}^7 w_k = 100, \quad 0 \leq B_{jk} \leq 1.$$

Bu yerda w_k - k-blokning 100 ball ichidagi og'irligi; B_{jk} - j-bankning k-blok bo'yicha bajarilish koeffitsiyenti. Har bir blok ichida koeffitsiyent quyidagicha aniqlanadi:

$$B_{jk} = \sum_{i=1}^{m_k} v_{ki} \cdot s_{jki}, \quad \sum_{i=1}^{m_k} v_{ki} = 1.$$

s_{jki} mezonning bajarilish holatini ifodalaydi: 0 - mavjud emas yoki dalil taqdim etilmagan; 0,5 - loyiha/dastlabki joriy etish bosqichida, ammo to'liq tasdiqlanmagan yoki sinovdan o'tmagan; 1 - tasdiqlangan, amalda joriy etilgan va tegishli dalil bilan tasdiqlangan. v_{ki} esa blok ichidagi mezon ulushi. Mazkur uch pog'onali shkala subyektiv "qisman tayyor" baholarini cheklaydi va banklararo emas, vaqt bo'yicha ichki taqqoslashni osonlashtiradi.

2-jadval.**Islomiy darcha tayyorgarlik indeksining tarkibi**

№	Baholash bloki	Og'irlik, ball	Asosiy mezonlar
1	Korporativ qaror va litsenziyalash	15	Aksiyador qarori; ustav va ariza paketi; mas'ul rahbar; loyiha boshqaruvi, byudjet va muddat; tartibga soluvchi talablar bo'yicha gap-tahlil

№	Baholash bloki	Og'irlik, ball	Asosiy mezonlar
2	Shariat boshqaruvi va nazorati	20	Kamida uch a'zoli kengash; mustaqillik va vakolat; mahsulot/shartnomani tasdiqlash; shariatga muvofiqlik funksiyasi; ichki shariat auditi; nomuvofiqlikni bartaraf etish protokoli
3	Alohida hisob, mablag'lar va axborot tizimlari	15	Alohida hisobvaraqlar rejasi va registr; mablag'larni ajratish; foydani hisoblash/taqsimlash; asosiy bank tizimi o'zgarishi va test; hisobot va solishtirma nazorat
4	Mahsulot portfeli va 3 yillik biznes-reja	15	Bozor va segment tahlili; moliyalashtirish va resurs rejasi; mahsulot spetsifikatsiyasi va shartnomalar; moliyaviy prognoz; bosqichma-bosqich ishga tushirish
5	Risk va prudensial nazorat	15	Shariatga nomuvofiqlik risk-apetiti; kredit, bozor, likvidlik va operatsion risk xaritasi; limit va stress-test; AML/KYC; uzluksizlik va insident boshqaruvi
6	Kadrlar salohiyati va o'zgarishlarni boshqarish	10	Kompetensiya matritsasi; lavozimga mos o'quv; shtat bilan ta'minlash; javobgarlik va natija ko'rsatkichlari; ichki kommunikatsiya
7	Mijozlarni himoya qilish va bozor tayyorgarligi	10	Sodda va to'liq oshkor etish; murojaat va nizolarni ko'rib chiqish; reklamaning shariat ekspertizasi; talabni sinash; ma'lumot va kiberxavfsizlik
	Jami	100	

Manba: muallif ishlanmasi.

Og'irliklar ichida shariat boshqaruvining eng katta ulushga ega bo'lishi islomiy darchaning huquqiy va iqtisodiy tabiatidan kelib chiqadi. Masalan, murabaha mahsuloti bo'yicha IT moduli mavjud bo'lishi mumkin, ammo bank aktivni sotib olmasdan mijozga pul ajratsa, bitim mazmuni oddiy foizli kreditga yaqinlashadi. Bunday xatoni faqat dasturiy test emas, mahsulotni oldindan tasdiqlash, operatsiyani joriy nazorat qilish va keyingi ichki shariat auditi birgalikda oldini oladi. Shu bilan birga, hisob va IT bloki 15 ball olishi darcha mablag'lari, daromadi, xarajati hamda nomuvofiq tushumlarini an'anaviy operatsiyalardan ajratib ko'rsatish zarurati bilan izohlanadi.

Kritik mezonlar va qaror qabul qilish qoidasi

Oddiy yig'indi indeksi "kompensatsiya" muammosiga ega: bank bir blokda yuqori ball bilan boshqa blokda majburiy talab yo'qligini raqamda yopishi mumkin. Litsenziyalashda bunday yondashuv maqbul emas. Shu sababli IDTda ikki bosqichli qaror qoidasi qo'llanadi. Birinchi bosqichda umumiy ball hisoblanadi; ikkinchi bosqichda kritik mezonlar tekshiriladi. Agar kritik mezonlardan kamida bittasiga $s = 0$ berilsa, bank 80 yoki undan yuqori ball to'plagan taqdirda ham "ishga tushirishga tayyor" toifasiga kiritilmaydi. U "shartli tayyor, kritik bo'shliq mavjud" maqomini oladi.

3-jadval.

Kritik mezonlar (veto-qoida)		
№	Kritik mezon	Minimal tasdiqlovchi dalil
1	Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi yoki yagona aksiyadoming islomiy faoliyat bo'yicha qarori	Imzolangan va kuchga kirgan qaror/bayonnoma
2	Kamida uch a'zodan iborat islomiy moliya kengashi	Tayinlash qarori, kelishuv va tasdiqlangan nizom
3	Islomiy moliya operatsiyalari uchun maxsus tarkibiy bo'linma	Tashkiliy tuzilma, shtat jadvali va lavozim yo'riqnomalari
4	Ichki islomiy moliya (shariat) auditi	Tasdiqlangan audit mandati, reja va mas'ul xodim
5	Islomiy bank faoliyati uchun mas'ul ijrochi rahbar	Vakolat va malakani tasdiqlovchi hujjatlar
6	Uch yillik biznes-reja	Bozor, mahsulot, moliyalashtirish, prognoz va risk bo'limlari to'liq reja
7	Alohida buxgalteriya hisobi va avtomatlashtirilgan bank tizimi o'zgarishlari	Hisob siyosati, alohida registr va muvaffaqiyatli tizim testi

Manba: 3252-7-son nizom talablari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan [2].

4-jadval.

IDTI ballarini talqin qilish va boshqaruv qarori

Ball oralig'i	Tayyorgarlik darajasi	Tavsiya etiladigan qaror
0-39	Past	Loyiha ofisini tuzish, huquqiy va operatsion gap-tahlilni boshlash; litsenziya arizasini kechiktirish
40-59	Boshlang'ich	Kritik mezonlar, shariat boshqaruvi va hisob-IT arxitekturasiga ustuvor investitsiya kiritish
60-79	Ilg'or tayyorgarlik	Tizim va jarayonlarni kompleks sinash, mahsulot hujjatlarini yakunlash, mustaqil pre-audit o'tkazish
80-100	Ishga tushirishga tayyor	Faqat barcha kritik mezonlar bajarilgan bo'lsa, reguliator ko'rib chiqishi uchun hujjatlarni topshirish

Manba: muallif ishlanmasi; indeks rasmiy litsenziya qarorini almashtirmaydi.

Indeksn bank amaliyotida qo'llash tartibi

IDTni qo'llash uchun bank boshqaruvi homiyligida shariat, risk, moliya, IT, yuridik, komplayens, audit, HR va chakana/korporativ biznes vakillaridan iborat loyiha guruhi tuziladi. Baholash sanasi va hujjatlar "muzlatilgan" sana oldindan belgilanadi. Bu keyinchalik yaratilgan hujjatlarni oldingi holatga qo'shib yozish xavfini kamaytiradi. Har bir mezon uchun mas'ul bo'linma, kutiladigan dalil, dalil egasi va tekshiruvchi shaxs ko'rsatilgan yagona reyestr yuritiladi.

Birinchi amaliy bosqich - normativ gap-tahlil. 3252-7-son nizomning har bir bandi bankning mavjud siyosati va jarayoni bilan solishtiriladi. Ikkinchi bosqich - dalillarni to'plash va 0/0,5/1 shkalada dastlabki ball berish. Uchinchi bosqich - ballni mustaqil tekshirish: biznes bo'linmasi bergan bahoni ichki audit yoki loyihadan manfaatdor bo'lmagan nazorat funksiyasi qayta ko'radi. To'rtinchi bosqich - kritik bo'shliqlar reyestrini

tasdiqlash. Beshinchi bosqich - tuzatish tadbirlarini muddat, xarajat, mas'ul shaxs va kutiladigan ball o'sishi bo'yicha rejalashtirish.

Masalan, bankning umumiy IDTI natijasi 76 ball bo'lib, shariat boshqaruvi 18/20, biznes-reja 13/15 ball olishi mumkin. Biroq alohida hisob registri faqat texnik topshiriq holatida va integratsion testdan o'tmagan bo'lsa, hisob-IT mezoniga 0,5 beriladi; kritik mezon to'liq bajarilmagani sababli bank ariza berishdan oldin tizim sinovini yakunlashi kerak. Ushbu misol hipotetik bo'lib, muayyan bankning haqiqiy holatini yoki reytingini ifodalamaydi.

Indeks choraklik ravishda qayta hisoblanganda loyiha dinamikasi ko'rinadi. Faqat umumiy ballning o'sishini kuzatish yetarli emas; har bir blok kesimidagi o'zgarish, kritik mezonlar soni va dalil sifati alohida ko'rsatilishi kerak. Masalan, 65 balldan 75 ballga ko'tarilish asosan marketing va kadrlar blokidan kelib chiqsa, hisob-IT yoki shariat auditi bo'yicha muammo saqlanib qolishi mumkin. Shu bois bank kuzatuv kengashi uchun hisobotda umumiy IDTI, yetti blok profili, ochiq kritik bo'shliqlar va keyingi 90 kunlik tuzatish rejasini birga beriladi.

Tahlil va natijalar (Анализ и результаты/Analysis and results)

Taklif etilgan metodika uchta amaliy natijani beradi. Birinchidan, "tayyor/tayyor emas" kabi ikkilik xulosani bosqichli o'Ichovga aylantiradi. Natijada bank hali ariza topshirish darajasiga yetmagan bo'lsa ham, qaysi yo'nalishda oldinga siljiganini ko'ra oladi. Ikkinchidan, normativ talabni tashkilot ichidagi mas'ul va dalil bilan bog'laydi. Bu yondashuv shariat masalasini faqat bitta maslahatchi yoki kengash zimmasiga yuklashdan saqlaydi. Uchinchidan, veto-qoida umumiy ballning majburiy talablarni "yashirish" ehtimolini cheklaydi.

Indeks shariat boshqaruvi va prudensial boshqaruvni raqib emas, o'zaro to'ldiruvchi tizim sifatida ko'radi. Shariat kengashi mahsulotning fiqhiy muvofiqligini baholaydi, bank boshqaruvi esa uni xavfsiz, foydali va qonuniy tarzda amalga oshirish uchun javob beradi. Risk, komplayens va ichki audit funksiyalari kengash xulosasini kundalik operatsiyaga tarjima qiladi. Bu rol taqsimoti IFSB va AAOIFI yondashuvlariga hamda O'zbekiston qonunchiligida kengash funksiyalarini boshqa shaxslarga o'tkazmaslik talabiga mos keladi [1], [7], [8].

Metodikaning yana bir afzalligi - mutanosiblik. Yirik bank va kichik bankdan bir xil tashkiliy hajm talab qilinmasligi mumkin, biroq kengashning mustaqilligi, mablag'larning ajratilishi, ichki audit va mijozga to'g'ri axborot berish natijasi ikkala holatda ham ta'minlanishi shart. Shuning uchun indeks "qancha xodim bor?" degan savoldan ko'ra "zarur funksiya mustaqil, vakolatli va dalil bilan ishlayaptimi?" degan savolni ustun qo'yadi. Bu IFSB-31dagi mutanosib nazorat tamoyilini bank ichki baholashiga moslashtiradi [7].

Biroq indeksning cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, banklar kesimidagi islomiy darcha tayyorgarligi bo'yicha ochiq va standartlashtirilgan ma'lumotlar yo'qligi sababli maqolada real banklar reytingi tuzilmadi. Ikkinchidan, og'irliklar normativ va tanqidiylik tahliliga asoslangan mualliflik taklifi bo'lib, banklar, reguliator va shariat mutaxassisleri ishtirokidagi ekspert tekshiruvdan o'tkazilishi lozim. Uchinchidan, indeks faoliyat boshlangandan keyingi moliyaviy

samaradorlikni o'lchamaydi; buning uchun aktiv sifati, likvidlik, xarajadaromad nisbati, mijozlar soni va shariatga nomuvofiqlik hodisalari kabi alohida KPilar kerak.

Shu sababli keyingi tadqiqot bosqichida 3-5 tijorat banki ishtirokida maxfiy pilot baholash, mezonlararo takrorlanishni tekshirish va ekspertlar kelishuv darajasini hisoblash maqsadga muvofiq. Pilot natijasi asosida blok og'irliklarini AHP yoki Delphi usulida aniqlashtirish, baholovchilar o'rtasidagi moslikni Kendall koeffitsiyenti orqali tekshirish hamda IDTI bilan litsenziya jarayoni davomiyligi o'rtasidagi bog'liqlikni kuzatish mumkin. Bu indeksni nazariy modeldan amaliy diagnostika standartiga aylantiradi.

Xulosa (Заключение/Conclusion)

O'zbekistonda islomiy bank faoliyati uchun huquqiy asosning shakllanishi endi asosiy e'tiborni banklarning real ijro salohiyatiga qaratishni talab etadi. Maqolada taklif qilingan IDTI milliy litsenziya talablari va xalqaro shariat boshqaruvi tamoyillarini yettita blok, 100 ball va kritik mezonlar qoidasiga birlashtiradi. Metodika bank uchun o'zini o'zi baholash, reguliator bilan muloqotga tayyorgarlik, loyiha xarajatlarni ustuvorlashtirish va kuzatuv kengashi nazoratini kuchaytirish vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

1. Markaziy bank litsenziya arizasidan oldingi ixtiyoriy o'zini o'zi baholash uchun IDTIga o'xshash yagona chek-list formatini tavsiya etishi, biroq uni rasmiy litsenziya qarorining avtomatik o'rnini bosuvchi mezonga aylantirmasligi lozim.

2. Tijorat banklari islomiy darcha loyihagini alohida mahsulot loyihasi emas, kuzatuv kengashi homiyligidagi bank miqyosidagi transformatsiya sifatida boshqarishi; loyiha ofisiga shariat, risk, moliya, IT, yuridik, audit va biznes funksiyalarini kiritishi zarur.

3. Mahsulot reklamasidan oldin shariat auditi va mijozga axborot berish mexanizmlari sinovdan o'tkazilishi kerak. "Avval mahsulot, keyin nazorat" ketma-ketligi reputatsion va huquqiy xatarni oshiradi.

4. Dastlab murabaha, ijara yoki boshqa cheklangan mahsulotlar to'plami bilan pilot boshlash, har bir mahsulot bo'yicha operatsion xarita, buxgalteriya yozuvlari, soliq oqibati, risk egasi va shariat xulosasini yagona dosyeda saqlash maqsadga muvofiq.

5. IDTI og'irliklari har yili qonunchilik, IFSB va AAOIFI standartlaridagi o'zgarishlar hamda banklarning pilot tajribasi asosida qayta ko'rib chiqilishi; indeks natijasi umumiy ball bilan cheklanmay, bloklar va kritik bo'shliqlar kesimida oshkor etilishi lozim.

Yakuniy jihatdan, islomiy darchaning muvaffaqiyati faqat talab mavjudligi yoki bozor hajmiga emas, balki bankning shariat, hisob, texnologiya, risk va mijoz bilan ishlashni bitta boshqaruv tizimiga birlashtira olishiga bog'liq. IDTI ana shu murakkab tayyorgarlikni o'lchanadigan, tekshiriladigan va boshqariladigan jarayonga aylantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/References):

1. O'zbekiston Respublikasining 2026-yil 27-martdagi O'RQ-1126-son Qonuni. Banklar va bank faoliyati to'g'risidagi qonunchilikka islomiy bank faoliyatini joriy etishga oid o'zgartirishlar. <https://lex.uz/uz/docs/-8099403>
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining bank faoliyatiga ruxsat berish tartibi to'g'risidagi nizomga o'zgartirishlar kiritish haqidagi qarori, ro'yxat raqami 3252-7, 17.07.2026. <https://lex.uz/uz/docs/8339242>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Islomiy moliyani rivojlantirish bo'yicha takliflar taqdimoti, 25.03.2026. <https://president.uz/oz/lists/view/9048>
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. IFSB bilan 2026-2030-yillarga mo'ljallangan hamkorlik yo'l xaritasi, 01.05.2026. https://cbu.uz/uz/press_center/news/3843165/
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Malayziya bilan islomiy bank va moliya bo'yicha hamkorlik istiqbollari, 25.08.2026. https://cbu.uz/uz/press_center/releases/4420425/
6. Islamic Financial Services Board. Islamic Financial Services Industry Stability Report 2026. Kuala Lumpur: IFSB, 2026. <https://www.ifsb.org/press-releases/ifsb-releases-islamic-financial-stability-report-2026-highlighting-emerging-hybrid-risks-in-islamic-banking/>
7. Islamic Financial Services Board. IFSB-31: Guiding Principles for Effective Supervision of Shariah Governance. Kuala Lumpur: IFSB, 2025. <https://www.ifsb.org/standards-page/>
8. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. Shari'ah Governance Standards: GS 1 (Revised 2024), GS 8, GS 9, GS 11, GS 19-23. <https://aaoifi.com/issued-standards-2/?lang=en>

9. Bank Negara Malaysia. Shariah Governance Policy Document. Kuala Lumpur: BNM, 2019. <https://www.bnm.gov.my/documents/20124/761679/Shariah%2BGovernance%2BPolicy%2BDocument%2B2019.pdf/19627b28-f7c9-6141-48ab-bcca4dd2b324?t=1590724860400>
10. Lim S.C. Building a Successful Islamic Banking Window in Kazakhstan: A Practical Roadmap for Banks Entering the Market. AIFC, 2026. <https://aifc.kz/report-download/36620/>
11. Bukhari K.S., Awan H.M., Ahmed F. An evaluation of corporate governance practices of Islamic banks versus Islamic bank windows of conventional banks: A case of Pakistan // Management Research Review. 2013. Vol. 36, No. 4. P. 400-416. <https://doi.org/10.1108/01409171311315003>
12. Mollah S., Hassan M.K., Al Farooque O., Mobarek A. The governance, risk-taking, and performance of Islamic banks // Journal of Financial Services Research. 2017. Vol. 51, No. 2. P. 195-219. <https://doi.org/10.1007/s10693-016-0245-2>
13. Ali W., Ansari R.H., Faisal M., Bashir M. Competitive strategies-performance nexus and the mediating role of enterprise risk management practices: a multi-group analysis for fully-fledged Islamic banks and conventional banks with Islamic window in Pakistan // International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. 2022. Vol. 15, No. 1. P. 125-145. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-06-2020-0310>
14. World Bank. Developing Islamic Finance in the Philippines. Washington, DC: World Bank, 2016. <https://documents.worldbank.org/curated/en/748841468087856489/pdf/106382-WP-P153163-PUBLIC.pdf>